

МОДЕЛІ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЦЕНТРАЛЬНИХ СІЛ ПЕРВИННОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

*А. Степанюк, доцент
Львівський національний аграрний університет*

Ключові слова: архітектурно-планувальні рішення, традиції та нові тенденції, тенденції розвитку об'ємно-просторової організації.

Архітектурно-планувальні рішення села відображають його історичний розвиток та прогресивні традиції національної архітектури. Сучасна архітектурно-просторова організація села – результат різних соціально-економічних утворень.

Постановка проблеми. У нових соціально-економічних умовах роль сільських поселень набуває більшої масштабності та значущості, надзвичайно важливо розуміти зміни, які відбуваються на селі, адекватно реагувати на них.

Оскільки розвиток сільських населених пунктів та розселення визначають виробничі відносини, складовою частиною яких є земельні відносини, то їх дія в результаті земельної реформи зумовлює необхідність удосконалення сільського розселення, яке склалося за монопольної державної форми власності на землю [1]. Перехід до багатокладної економіки на базі різних форм власності на землю зумовив створення на базі колишніх колгоспів і радгоспів нових агроформувань (товариства з обмеженою відповідальністю, приватні і приватно-орендні підприємства, сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства тощо), а відтак докорінну перебудову характеру, структури і функціонального змісту сільських населених пунктів [6].

Значні перетворення, які необхідно провести на селі, мають на меті підняти якісний рівень життя в сільській місцевості за рахунок реструктуризації народного господарства, реконструкції архітектурно-планувальної системи сіл, підвищення естетичного рівня, благоустрою. Такі зміни важливо запроваджувати одночасно та комплексно, створюючи так звані моделі перспективного розвитку, де б поєднувались перетворення у сільськогосподарському виробництві та зміни в архітектурно-планувальній структурі сільбищної зони сільських населених пунктів, перебудови житлового сектора та громадського центру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами аграрної реформи у перебудові сільських поселень займається академік М. Зубець [1], архітектурно-планувальною реконструкцією сільських населених місць займалися такі видатні вчені, як В. Мусатов [3], Ю. Хохол [2], питання економічного розвитку сільських населених місць та ефективності використання земель при їх реконструкції висвітлені в працях Г. Лоїка [6].

У даний час висновки та рекомендації цих досліджень потребують уточнення, у зв'язку з трансформацією сільського господарства в останні два десятиліття.

Проведення нового дослідження зумовлюється необхідністю врахування структурних змін виробничих сфер сільських поселень, удосконаленням архітектурно-планувальної структури на основі впливу на неї нових форм власності та виробничих відносин, а також врахування процесів економічної інтеграції у світове співтовариство.

Постановка завдання. Нові соціально-економічні умови вимагають докорінних змін у всіх сільських поселеннях. Це стосується як до малих сіл, які були зараховані до неперспективних і мали бути ліквідовані, так і до центральних сіл первинної системи розселення (колишні сільськогосподарські центральні села – центри виробничих ділянок та центральні садиби господарств). Поряд з проблемою відродження малих сіл постає не менш важлива проблема реконструкції архітектурно-планувальної структури центральних сіл.

Виклад основного матеріалу. Архітектурно-планувальна структура сільського поселення є відображенням змін, які відбуваються у сільськогосподарському виробництві, раціональне планування та забудова відображають рівень соціально-економічного розвитку села, організації та розміщення сільськогосподарського виробництва в системі розселення [5].

Архітектурно-планувальні рішення центральних сіл вирізняються чітким функціональним

зонування території, зв'язком забудови з навколишнім ландшафтом, розмаїттям планувальної організації житлових груп.

Одним із важливих принципів реконструкції сільських населених місць лісостепової зони Галичини нині вважають врахування умов розвитку їх у системах групового розселення, а також врахування транспортної інфраструктури.

Для виконання кожного містобудівельного завдання необхідно зберегти економічну рівновагу природних і штучно створених елементів ландшафту. Така рівновага необхідна, бо за своєю суттю село, через відносно невелику площу, тісно пов'язане з навколишнім середовищем. Середовище проживання повинно відповідати однаково як утилітарним, так і естетичним вимогам людини.

Житлова зона, тобто сельбищна частина території сільського поселення, забудована житловими будинками, є одним із найсуттєвіших елементів його архітектурно-планувальної та просторової структури. Архітектура житлової зони напряму впливає на створення силуету сільського поселення та зручність проживання у ньому.

Село в системі розселення не може існувати ізольовано від інших поселень. Велике значення в житті його населення мають постійні контакти з районним чи обласним центрами, які здійснюються як за промисловими та адміністративними лініями, так і у сфері культурно-побутового обслуговування, що особливо важливо для центральних сіл, в яких архітектурно-планувальна система повинна відповідати статусу центру первинної системи розселення. У цьому й полягає основне завдання архітектурно-планувальної реконструкції центральних сіл.

Центральні села перебудовують в умовах реконструкції старої забудови з використанням існуючого капітального фонду. В їх планувальних рішеннях втілюються нові містобудівельні принципи перевлаштування сільських населених пунктів. При цьому необхідно враховувати природно-економічні умови, можливості виробництва (фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, підприємств з обмеженою відповідальністю, приватних агрофірм), народні традиції та ін. [3]. Зараз же переважно практикується розширення меж села за рахунок забудови резервного фонду. При цьому створюється нова планувальна структура, мережа вулиць і доріг, громадський спочатку підцентр, а потім, можливо, другий композиційний центр – основа поліцентричної структури. Така модель розвитку архітектурно-планувальної структури набула поширення внаслідок роздержавлення земель та надання земельних часток у господарювання окремим особам.

Перевлаштування села має відбуватися поступово, поетапно і діалектично, не маючи закінченого стану, воно мусить весь час поліпшуватися.

Керування процесами перетворення села реалізують за різними зв'язками: директивними (законодавчі акти, плани, нормативи), стимулюючими (пільги, виплати, кредит).

Доведення не потребує те, що концентрація населення відбувається в тих місцях, де існують сприятливі умови для проживання, а саме, робочі місця, соціальний захист населення, високий рівень життя. На селі робоче місце – це сільськогосподарське виробництво, і ступінь його розвитку вказує на перспективність розвитку всієї архітектурно-планувальної системи [3].

Якщо, скажімо, підприємливий орендар чи підприємство зможе ефективно розпорядитися земельними ресурсам поселення, залучати до праці селян з обопільною вигодою, то в найбільшому вигаді буде поселення. Бо тільки тоді архітектурно-планувальна реконструкція перестане бути номінальною і набуде фактичної якості. Така модель зі здоровим і конкурентоспроможним виробництвом повинна бути дієвою. Адже сільське населення зацікавлене мати в комплексі ефективної господарської діяльності всі повноцінні атрибути центрального села.

Отже, розвиток сільських населених пунктів, їх архітектурно-планувальну структуру та розселення визначають виробничі відносини, складовою частиною яких є земельні відносини, дія яких в результаті земельної реформи спричинює необхідність проведення архітектурно-планувальної реконструкції сільських поселень, зокрема центральних сіл первинної системи розселення [2].

Оскільки центральне село займає домінуюче положення в системі сільського розселення, що проявляється у виробничо-господарських і культурно-побутових зв'язках у межах території сільської ради, перед тим як визначати основні моделі перспективного розвитку архітектурно-планувальної структури центральних сіл, виникає необхідність розглянути основні форми сільського розселення. Форми розселення залежать від розміру сільських населених пунктів, характеру їх розміщення, співвідношення і розташування один щодо одного, сукупності зовнішніх ознак тощо. Основними формами сільського розселення є:

- 1) концентрована (у межах території сільської ради розміщений один населений пункт);
- 2) крупногрупова (у межах території сільської ради є декілька крупних сіл);
- 3) дрібногрупова (у межах території сільської ради, крім одного чи кількох середніх сіл, є ще декілька дрібних сіл);

- 4) розосереджена (у межах території сільської ради є декілька малих сіл і низка хуторів) [6].

Визначення основних моделей перспективного розвитку архітектурно-планувальної структури центральних сіл первинної системи розселення безпосередньо пов'язане з архітектурно-планувальною реконструкцією існуючих сіл, з основними вимогами, які необхідно при цьому задовольнити. Архітектурно-планувальна реконструкція центральних сіл має відповідати вирішенню соціальних, економічних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, архітектурно-художніх питань розпланування села.

Безперечно, важливим чинником перевлаштування центральних сіл є архітектурно-планувальна композиція. Під цим терміном необхідно розуміти гармонійну єдність усіх складових частин та елементів сільського поселення, принципи й закономірності їх організації. Тобто архітектурно-планувальна композиція повинна містити утилітарне та художнє осмислення організації простору.

Успішне виконання архітектурно-планувальної композиції сільського поселення значною мірою залежить від ставлення до планувальної структури, що склалася, і до старої забудови. Не виключений варіант, коли нова забудова буде суворо підпорядкована старій, щоб зберегти її історичну основу. Така модель подальшого розвитку буде дієвою за дійсно історичної цінності старої забудови. Тобто житлове та виробниче будівництво тут будуть розвиватися в бік доповнення існуючої забудови, яка історично склалася, підсилення архітектурно-планувальної композиції та художніх цінностей внутрішнього простору села. На перший погляд, видається, що роль нової забудови в таких поселеннях є аж надто незначною, проте йдеться лише про гнучкість орієнтації, тобто пожертвування вигіднішим місцем розташування задля кращого виявлення архітектурно-композиційних можливостей реконструйованого об'єкта.

Довершеність архітектурно-планувальної композиції зумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками: природними умовами, технічними можливостями, ідейно-естетичним рівнем суспільства, талантом і творчими можливостями архітектора. Також вирішуючи містобудівні проблеми, потрібно розглядати людину та навколишнє середовище як цілісну екологічну систему, враховувати це в архітектурно-планувальній структурі сільських поселень. Адже за своєю суттю, як уже наголошувалося раніше, село максимально наближене до природного оточення і гармонійність співіснування людини та природи може бути такою не тільки внаслідок екологічного балансу, а й через створення планувальних систем (вуличної мережі, житлових груп, громадського центру, виробничих підприємств), органічно пов'язаних із навколишнім ландшафтом [4], що проявлялось у планувальних структурах насамперед старих поселень, в яких не бракувало гнучких живописних форм, підпорядкованих ландшафту та рельєфу.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна запропонувати декілька моделей перспективного розвитку архітектурно-планувальної структури центральних сіл первинної системи розселення: модель архітектурно-планувальної структури села із сельбищною зоною в межах існуючого населеного пункту, з розвитком житлової зони з громадським центром на резервних землях та з виробничою зоною (товариства з обмеженою відповідальністю, приватні та приватно-орендні підприємства, сільськогосподарські кооперативи) на базі колишніх колгоспів і радгоспів; модель архітектурно-планувальної структури села із сельбищною зоною в межах існуючого населеного пункту, з розвитком житлової зони з громадським центром на резервних землях і з житлово-виробничими комплексами (фермерськими господарствами); модель архітектурно-планувальної структури села із сельбищною зоною в межах існуючого населеного пункту, з розвитком житлової зони з громадським центром на резервних землях і з виробничою зоною (товариства з обмеженою відповідальністю, приватні та приватно-орендні підприємства, сільськогосподарських кооперативи) на базі колишніх колгоспів та радгоспів і з житлово-виробничими комплексами (фермерськими господарствами).

Розглянемо детальніше кожен із запропонованих моделей перспективного розвитку архітектурно-планувальної структури центральних сіл первинної системи розселення.

Перша модель архітектурно-планувальної структури села характерна для сільських поселень, в яких виробнича зона збереглася в старих межах, змінилась форма власності та відбулась

реструктуризація сільськогосподарського підприємства. Підприємство нормально функціонує в нових соціально-економічних (ринкових) умовах, дає прибуток новим власникам і забезпечує роботою населення села, а також просторово-територіальний розвиток сільського поселення. Житлова зона та громадський центр розвиваються на резервних землях (територіях) села. Житлове будівництво ведеться на існуючих присадибних ділянках селян (перебудова) та на нових кварталах, що вимагає розширення культурно-побутового обслуговування і розвитку вуличної мережі. Культурно-побутове будівництво може проводитись у межах існуючого громадського центру або зі створенням підцентрів у межах земель резервного фонду сільського поселення.

Другу модель архітектурно-планувальної структури села можна застосувати для сільських поселень, в яких сільськогосподарські підприємства на базі колгоспно-кооперативної та державної форм власності, з тих чи інших причин, перестали існувати. Внаслідок розпаювання та оренди земель на території сільського поселення утворилось декілька фермерських господарств. Сільське населення зайнято на власних присадибних ділянках, а також у вигляді найманої робочої сили у фермерських господарствах і сусідніх промислових підприємствах. Житлове будівництво ведеться на існуючих присадибних ділянках селян (перебудова) та в нових кварталах, а також у житлово-виробничих комплексах фермерських господарств. Культурно-побутове будівництво може проводитись у межах існуючого громадського центру або зі створенням підцентрів у межах земель резервного фонду сільського поселення, а також у вигляді невеликих торгових підприємств на території житлово-виробничих дворів фермерських господарств. Розвиток нових житлових і житлово-виробничих формувань на території центрального села вимагає змін у комунально-побутовій та інженерно-транспортній інфраструктурі.

Третя модель архітектурно-планувальної структури села може бути використана для реалізації в селах, в яких частково виробнича зона збереглася в старих межах, змінилась форма власності та відбулась реструктуризація сільськогосподарського підприємства, а також внаслідок розпаювання та оренди земель на території сільського поселення утворилось декілька фермерських господарств. Поряд із сільськогосподарським підприємством колективної приватної власності, яке нормально функціонує в нових соціально-економічних (ринкових) умовах, розвиваються фермерські господарства, створені внаслідок розпаювання та оренди земель. Сільське населення частково зайнято на власних садибних ділянках, а також у вигляді найнятої робочої сили на підприємстві колективної приватної власності та у фермерських господарствах. Житлове будівництво ведеться на існуючих присадибних ділянках селян (перебудова), а також на територіях житлових і житлово-виробничих формувань. Культурно-побутове будівництво може проводитись у межах існуючого громадського центру або зі створенням підцентрів у межах земель резервного фонду сільського поселення, а також у вигляді невеликих торгових підприємств на території житлово-виробничих дворів фермерських господарств. З розвитком нових житлових і житлово-виробничих формувань на території центрального села виникає потреба в проведенні змін у комунально-побутовій та інженерно-транспортній інфраструктурі.

Бібліографічний список

1. Аграрна реформа в Україні // Законодавчі акти і нормативно-методичні документи (1990-1996) / за ред. акад. УААН М. Зубця. – К., 1996. – 332 с.
2. Бистряков Г. К. Архітектурно-просторова організація сіл. Питання реконструкції / Г. К. Бистряков, Л. Г. Литвинова, Ю. Ф. Хохол. – К. : Будівельник, 1991. – 98 с.
3. Архитектурное проектирование агроиндустриальных комплексов / под ред. В. В. Мусатова. – М. : Агроиздат, 1990. – 448 с.
4. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології / Х. К. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 335 с.
5. Планування і забудова сільських поселень : ДБН Б.2.4-1-94. – К., 1994. – 94 с.
6. Розпланування та забудова території сільських населених пунктів і фермерських господарств : навч. посіб. / [Г. К. Лоїк, І. Г. Тарасюк, А. В. Степанюк, М. В. Смолярчук]. – К. : Арістей, 2009. – 344 с.

Степанюк А. Модели перспективного развития архитектурно планировочной структуры центральных сел первичной системы расселения

Архитектурно-планировочные решения села отображают его историческое развитие и прогрессивные традиции национальной архитектуры. Современная архитектурно-пространственная

организация села – результат разных социально-экономических образований.

Ключевые слова: архитектурно-планировочные решения, традиции и новые тенденции, тенденции развития объемно-пространственной организации.

Stepanyuk A. The models of perspective development of architectural and planning structure of central villages of initial setting system

Architectural-planned decisions of the village reflects its historical development and progressive traditions of national architecture. Modern architectural and spatial organization of the village is a result of different social-economics formations.

Key words: architectural and planning decisions, traditions and new tendencies, the tendencies of the development of volume – dimensional organization.